

بررسی جایگاه سازهای کوبه‌ای در جشن‌های جامعه‌ی زرتشتیان کرمان آریا برزن غیبی

مقدمه | شاد بودن و شاد کردن، از مهمترین آموزش‌های اشوزرتشت در کتاب گات‌ها به پیروان خود است. اشوزرتشت همیشه سفارش کرده است که شاد باشید، شادی کنید و در پی شادی دیگران باشید. ژاله اصفهانی در شعری می‌نویسد: «شاد بودن هنر است، شاد کردن هنری والاتر، گر به شادی تو دل‌های دگر گردند شاد» (غیبی، ۱۳۹۲).

پیروان دین زرتشتی، همیشه در طول تاریخ سعی در شاد بودن و شاد کردن دیگران داشته‌اند. همیشه برای شادی دلیلی داشته و یا دلیلی پیدا می‌کردند. ایرانیان همیشه به برگزاری جشن‌ها و مراسم شادی در طول تاریخ معروف بوده‌اند. موسیقی، همیشه بخش مهم و اصلی جشن‌ها و شاد بودن، بوده است. در حال حاضر، زرتشتیان میراث‌دار جشن‌ها و آیین کهن ایرانیان هستند که برخی از آن‌ها ارتباطی با دین زرتشتی نداشته و فقط جنبه ملی میهنی دارند. زرتشتیان در ایران، با توجه به محدودیت‌ها و مشکلاتی که داشته و دارند، همیشه سعی کردند جشن‌ها و مراسم ایران باستان را با شکوه برگزار کنند و جلوی فراموشی آن‌ها را بگیرند.

در فرهنگ و سنت زرتشتیان ایران، هنر و موسیقی جایگاه بسیار بالایی دارد و همیشه بخش مهمی از مراسم، جشن‌ها و آیین‌ها، موسیقی است. همچنین موبدان زرتشتی، خواندن و سرایش کتاب گات‌ها و اوستا را به صورت آوازی و آهنگین اجرا می‌کنند. آنان از عناصر موسیقی استفاده کرده و گات‌ها و اوستا را همچون آهنگ و ترانه می‌خوانند.

در زمان حال نیز، در جامعه‌ی زرتشتیان کرمان، جشن‌ها، مراسم و آیین دینی و ملی برگزار می‌شود. انجمن زرتشتیان کرمان، مجری و هماهنگ کننده برگزاری جشن‌ها، مراسم و آیین است و اعضای جامعه‌ی زرتشتیان کرمان در این برنامه‌ها شرکت می‌کنند. اوستاخوانی و گات‌هاخوانی، نیایش همگانی، اجرای موسیقی، اجرای نمایش، سخنرانی و شاهنامه‌خوانی بخش‌های اصلی برنامه‌ها است.

موسیقی همیشه در جشن‌ها، مراسم و آیین‌های جامعه‌ی زرتشتیان کرمان کاربرد دارد. از موسیقی به دو روش در برنامه‌ها استفاده می‌شود. نخست در همراهی موبدان و یا گروهی از برگزارکنندگان برنامه از مکانی به مکان دیگر و دوم اجرای موسیقی به صورت گروهی و یا انفرادی بر روی صحنه. در روش نخست، گروه موسیقی در حال حرکت و در مکان متغیر به اجرای موسیقی می‌پردازند و در روش دوم موسیقی در یک مکان ثابت است. سازبندی گروه موسیقی، با توجه با ثابت و یا متغیر بودن مکان اجرا (در حرکت بودن گروه موسیقی)، متفاوت است. در روش نخست، به دلیل در حال حرکت بودن گروه موسیقی، باید از سازهایی استفاده شود که قابل حمل بوده و توانایی اجرا در حال حرکت داشته باشند.

حال سوال اصلی این است که از چه سازهایی برای اجرای موسیقی در دو روش معرفی شده استفاده می‌شود؟ نقش و جایگاه این سازها چیست؟ برای یافتن پاسخ سوالات مطرح شده، نگارنده جامعه‌ی زرتشتیان کرمان را مورد بررسی و مطالعه قرار داده است. در این پژوهش از روش توصیفی تحلیلی به منظور توصیف عینی و کیفی محتوای مفاهیم به صورت نظام‌دار، با بهره‌گیری از تحقیقات محلی و کار میدانی استفاده شده است. طرح پرسش‌نامه و مصاحبه با شخصیت‌های فرهنگی و دینی

زرتشتیان کرمان و همچنین تحلیل و بررسی پاسخ‌ها در ادامه فرآیند پژوهش است. در این پژوهش جامعه هدف، کل زرتشتیان کرمان است.

در مورد دین زرتشتی، آداب و رسوم، اعتقادات، کتب مذهبی، باورها و جهان‌بینی زرتشت، کتاب‌ها و مقالات بسیار در داخل و خارج از ایران نوشته و منتشر شده است؛ خصوصاً در قرن بیستم توجه به دین زرتشتی و فلسفه زرتشت در خارج از ایران بسیار افزایش یافته و محققان سرشناسی بر روی دین زرتشتی کار کرده‌اند و مطالب ارزشمندی منتشر کرده‌اند. اما متأسفانه در مورد هنر و موسیقی در دین زرتشتی تحقیقات بسیار اندک و انگشت‌شمار است و درمورد جایگاه سازها در جشن‌ها، مراسم و آیین زرتشتیان هیچ پژوهشی صورت نگرفته است. محسن ابوالقاسمی در کتاب «شعر در ایران پیش از اسلام» (۱۳۸۳)، کتاب‌گات‌ها (گاهان) و یشت‌ها را به عنوان کتاب‌های شعر پیش از اسلام معرفی کرده است. کتایون نمیرانیان در مقاله خود با عنوان «آرایه‌های ادبی در گات‌ها» (۱۳۸۸) به بررسی آرایه‌های ادبی در کتاب گات‌ها (کهن‌ترین متن ادبی دینی ایران) پرداخته است. رایومند میرزا در رساله دکتری اتنوموزیکولوژی خود که تحت عنوان «خانه سرود، ساختار موسیقی در اجرای نماز زرتشتیان» (Mirza, ۲۰۰۴) در دانشگاه لندن ارائه و منتشر شد، به بررسی ساختار خواندن و اجرای نماز زرتشتیان پرداخته است. بهنام رسائی در پایان نامه کارشناسی ارشد خود که تحت عنوان «موسیقی در سنت‌های زرتشتی، بررسی تاریخی، قوم‌نگارانه و موسیقایی» در دانشگاه هنر تهران در سال ۱۳۹۹ ارائه و منتشر شد، به بررسی و شناخت موسیقی زرتشتیان ایران در بستر آداب و رسوم مذهبی و آیینی با رویکردی تاریخی و قوم‌نگارانه با تمرکز بر جوامع زرتشتی ساکن در شهر و روستاهای استان یزد و بر پایه‌ی مطالعات میدانی و مطالعات کتابخانه‌ای با هدف شناخت برخی از جنبه‌های فرهنگ موسیقایی زرتشتیان ایران پرداخت است.

کاربرد و کارکرد موسیقی در جامعه‌ی زرتشتیان کرمان

زرتشتیان کرمان در حال حاضر، اکثر جشن‌های ماهانه و میهنی را برگزار می‌کنند. البته برخی از جشن‌ها با شکوه بیشتر و برخی معمولی‌تر برگزار می‌شوند. جشن نوروز،

جشن تیرگان، جشن مهرگان، جشن شبِ چله (جشن یلدا)، جشن سده و جشن اسفندگان، از جشن‌هایی هستن که با شکوه بیشتری برگزار می‌شوند.

موسیقی همیشه بخشی جدایی‌ناپذیر از جشن‌های زرتشتیان است. در برخی از جشن‌ها، موسیقی پُررنگ‌تر و در برخی دیگر، کمرنگ‌تر است، اما در همه جشن‌ها، موسیقی حضور دارد. مهمترین کارکرد موسیقی در جشن‌های زرتشتیان، ایجاد شادی، نشاط، اطلاع رسانی و جمع‌شدن جامعه در کنار یکدیگر است.

یکی از مهمترین کاربردهای موسیقی در فرهنگ و سنت زرتشتیان، همراهی موسیقی با یک گروه در یک مراسم و یا جشن است. زمانی که موبدان برای اجرای آیین دینی به سمت سالن و یا آتشکده حرکت می‌کنند، زمانی که نوبسته‌گشتیان (کسانی که قرار است در آیین سدره‌پوشی، سدره‌پوش بشوند) به سمت سالن برگزاری آیین سدره‌پوشی می‌روند، زمانی که موبدان برای آتش افروزی در جشن سده، به دور توده‌ی هیزم می‌چرخند، زمانی که عروس و داماد به سمت سالن مراسم گواه‌گیرون می‌روند، زمانی که برای مراسم بله‌برون، خانواده داماد به سمت خانه عروس می‌روند و موارد دیگر، همیشه نوازندگان در جلوی گروه قرار می‌گیرند و با صدای ساز خود، از واقعه‌ای که در حال رخ دادن است، خبر می‌دهند.

تصویر ۱ اجرای موسیقی در جلوی موبدان جشن سده (عکس از خانم تریتی ضیاتیبری)

تصویر ۲ اجرای موسیقی در جلوی موبدان جشن سده (عکس از خانم تریتی ضیاتی)

تصویر ۳ اجرای موسیقی در جلوی موبدان جشن سده (عکس از خانم تریتی ضیاتی)

تصاویر بالا از برگزاری مراسم جشن سده در شهر کرمان است. در این تصاویر گروه سازهای موسیقی در جلوی گروه برگزار کننده مراسم دیده می‌شود که در حال اجرای موسیقی در حرکت هستند. گروه موسیقی در جلو حرکت می‌کند، سپس قاب عکس اشوزرتشت و رهبران کشور، در ادامه موبدان و در انتها نوجوانان مشعل به دست، در حرکت‌اند. کارکرد موسیقی در این قسمت، اعلام خبر و آگاهی رسانی از شروع مراسم و حرکت است. همچنین در این مراسم، موبدان در حال حرکت، به سرایش

آتش‌نیایش (قسمتی از اوستا) مشغول هستند که این سرایش در پس‌زمینه صدای سازهای کوبه‌ای گروه موسیقی به گوش می‌رسد. گاهی در این مراسم از سازهای ملودی نواز همچون سرنا هم استفاده می‌شود اما اغلب از سازهای کوبه‌ای ریتم‌نواز به خصوص ساز دف و آربونه استفاده می‌شود.

تصویر ۴ اجرای موسیقی در مراسم سدره‌پوشی (عکس از آقای آرش غیبی)

تصویر ۵ اجرای موسیقی در مراسم سدره‌پوشی (عکس از آقای آرش غیبی)

تصاویر بالا، گروه موسیقی در آیین سدره‌پوشی کرمان را نشان می‌دهد. در این آیین، نوازندگان در جلوی نوبسته‌کشتیان و موبدان ایستاده و در حال حرکت به داخل سالن، برای برگزاری مراسم هستند. هنگامی که نوازندگان ساز دف، شروع به نوازندگی می‌کنند و صدای آن به داخل سالن می‌رود، خبر شروع مراسم داده می‌شود. این کارکرد اصلی موسیقی در این مراسم است. همچنین باشندگانی که در سالن هستند، همراه صدای دف، دست می‌زنند و با این کار به نوبسته‌کشتیان خوش‌آمد می‌گویند و محیط پر از نشاطی را برای آنان فراهم می‌کنند.

کاربرد دیگر موسیقی در جشن‌های زرتشتیان، اجرای موسیقی در طول جشن و به عنوان برنامه‌ای مشخص از برنامه‌های جشن است. در اکثر جشن‌های ماهانه و میهنی، اجرای موسیقی، یکی از بخش‌های مهم مراسم است. این اجرا اکثراً به صورت گروهی است اما گاهی به صورت انفرادی هم اجرا می‌شود.

تصویر ۶ اجرای برنامه موسیقی در جشن سده کرمان (عکس از خانم تریتی ضیاتبی)

تصویر ۷ اجرای برنامه موسیقی در جشن تیرگان کرمان (عکس از آقای آرش غیبی)

تصویر ۸ اجرای برنامه موسیقی در جشن سده کرمان (عکس از خانم تریتی ضیاءتبری)

تصویر ۹ اجرای برنامه موسیقی در جشن سده کرمان (عکس از آقای آرش غیبی)

کاربردِ دیگر موسیقی در فرهنگ و سنت جامعه زرتشتیان ایران، در دورهمی‌ها، زیارت‌گاه‌ها و جشن‌ها است. هرگاه تعدادی از افراد زرتشتی، به هر مناسبتی، دورهم جمع باشند، موسیقی کاربرد دارد. در این کاربردِ موسیقی، افراد دور هم جمع می‌شوند، با ساز و یا بدون ساز (اکثراً یک ساز کوبه‌ای مثل دایره، دپ، دف یا تمبک اجرا می‌شود)، هر کسی که صدای خوبی دارد و شعر، ترانه و یا آهنگی از حفظ است، آن را می‌خواند، دیگر افراد با دست‌زدن و یا هم‌خوانی، آن فرد را همراهی می‌کنند و برخی هم در وسط مجلس به رقصیدن می‌پردازند.

نقش ساز و نوازندگی در این دورهمی‌ها کم است و فقط در حد اجرای ریتم و نگهداری آن در هنگام خوانندگی است. اگر هم ساز نباشد، با دست‌زدن، ریتم را اجرا و نگه می‌دارند. همچنین یک نوازنده ثابت و مشخص وجود ندارد، اغلب هرکسی که می‌خواهد شعری بخواند، ساز را از نفر قبلی گرفته، اجرای ریتم را آغاز می‌کند و پس از لحظاتی (تا افراد دیگر ریتم را درک کرده و با دست‌زدن، با ریتم او همراه شوند)، خوانندگی را شروع می‌کند. شعر که تمام شد، نوازندگی هم تمام می‌شود، همه افراد او را تشویق می‌کنند، سپس فردی دیگر داوطلب شده و این فرآیند دوباره تکرار می‌شود. اغلب ریتم‌های اجرایی، ریتم ترکیبی شش هشت می‌باشد که با الگوهای ریتمیک بسیار ساده اجرا می‌شود. البته به میزان تسلط و توانایی نوازنده بستگی دارد. استفاده از پاساژ در میان نوازندگی هم گاهی دیده می‌شود.

تصویر ۱۰ اجرای موسیقی در دوره‌می زرتشتیان (عکس از سایت خبری برساد)

در برخی از دوره‌می‌ها، سازهای ملودی نواز هم استفاده می‌شود. سازهای ملودی نواز همچون تار، سه‌تار، سُرنا، سنتور و کیبورد در این دوره‌می‌ها کاربرد دارد. ساز کوبه‌ای به همراهی و همنوازی با ساز ملودی نواز می‌پردازد و در این هنگام، اکثراً یک نفر به خوانندگی می‌پردازد و بقیه به آرامی با دست‌زدن همراهی می‌کنند که صدای ساز ملودی نواز به همگی برسد و حجم صوتی صدای دست‌زدن، از حجم صوتی صدای ملودی بالاتر نرود.

ترانه‌ها و کارگان اجرایی

کارگانِ اجرایی در این دوره‌می‌ها شامل ترانه‌های محلی، دوبیتی‌های محلی، آهنگ‌های متداول در فرهنگ موسیقی ایران، بیت‌هایی از شاهنامه، حافظ و ترانه‌های زرتشتی است. به جز ترانه‌های زرتشتی، بقیه کارگان اجرایی از فرهنگ‌های موسیقایی دیگر گرفته شده است. موسیقی محلی و موسیقی کلاسیک ایران، بیشترین نقش را در این کارگان اجرایی دارد.

ترانه‌های زرتشتی که در دوره‌می‌ها و جشن‌های زرتشتیان ایران استفاده می‌شود، همگی ساخته و سروده‌ی خود زرتشتیان است. زبان برخی از این ترانه‌ها فارسی است، اما بیشتر آنان به زبانِ دَری زرتشتی (دَری بهُدی‌نی) است (زبان دری دارای دو گویش یزدی و کرمانی است. زرتشتیان ساکن در استان یزد، همگی به زبان دری با

یکدیگر صحبت می‌کنند، اما متأسفانه زرتشتیان کرمان، زبان دری با گویش کرمانی را به فراموشی سپرده‌اند). همه ترانه‌های دری در فرهنگ موسیقایی زرتشتیان ایران، با زبان دری به گویش یزدی است، به گفته خانم آرمیتا فرهمند «متأسفانه هیچ ترانه‌ی دری با گویش کرمانی موجود نیست» (فرهمند، ۱۳۹۸).

متن ترانه‌های زرتشتی، برگرفته از باورها، آموزش‌ها و پایه‌های دینی و فرهنگی زرتشتیان است. برخی از ترانه‌ها در وصف دین و اصول دینی است، برخی در وصف اشوزرتشت، برخی دیگر از این ترانه‌ها در وصف جشن‌ها و آیین‌های دینی، اتفاقات تاریخی مهم تاریخ زرتشتیان، زیارت‌گاه‌ها و اماکن مذهبی زرتشتیان است. به جز تعداد معدودی اثر، شاعر، ترانه‌سرا و آهنگ‌ساز این آثار مشخص نیست.

یکی از ترانه‌هایی که نام شاعر و آهنگ‌ساز آن مشخص است، آهنگی با نام «سُرودِ مَرَدِیَسَنَا» است. شاعر این اثر ابراهیم پورداود است و آهنگ‌سازی آن از غلام‌حسین مین‌باشیان است (دوستخواه، ۱۳۶۱: ۱۷). در متن این ترانه، بارها به خواندن «اَشِم وُهو» و «یَتا اَهُو» تاکید شده است. این دو، دو سرود از سرودهای اشوزرتشت هستند که در نماز و نیایش روزانه بارها و بارها تکرار می‌شوند و از پرکاربردترین سرودهای مذهبی زرتشتیان هستند. این آهنگ در اغلب جشن‌های جامعه‌ی زرتشتی (به خصوص شهر تهران) پخش می‌شود.

بامداد شد، بانگ زد خروس از سرای شه، بر زدند کوس
چرخ تُست نَک، روی آبنوس موبدا تو هم، خیز و روی شو
خوان: «اَشِم وُهو»، گو: «یَتا اَهُو»
گو: «یَتا اَهُو»، خوان: «اَشِم وُهو»

خیز موبدا، آتشی فروز پرده‌ی سیه، زین زبانه سوز
کیش باستان، زنده‌دان هنوز ز ایزدی فروغ، بر متاب رو
خوان: «اَشِم وُهو»، گو: «یَتا اَهُو»
گو: «یَتا اَهُو»، خوان: «اَشِم وُهو»

از سر آمده، دور روزگار دین فرهی، مانده یادگار
 نامه‌ی کهن، ز آن خودشمار گفته‌ی نیا، اندر آن بجو
 خوان: «آشِم وُهو»، گو: «یِتا اُهو»
 گو: «یِتا اُهو»، خوان: «آشِم وُهو»
 تا جهان ز مهر، شاد و خرم است تا نگار را، زلف در هم است
 تا ز ژاله بر، لاله شب‌نم است راه کج مرو، سوی چه میو
 خوان: «آشِم وُهو»، گو: «یِتا اُهو»
 گو: «یِتا اُهو»، خوان: «آشِم وُهو»
 راست بایدت، بود و مرد کار پهلوان منش، روز کار زار
 در ستیزه با، دیو نا بکار چون نیای خود، پاک و نیک‌خو
 خوان: «آشِم وُهو»، گو: «یِتا اُهو»
 گو: «یِتا اُهو»، خوان: «آشِم وُهو»
 خواهی ار خوشی، رنجه‌دار تن کوش و سرنگون، ساز اهرمن
 تا ز بند وی، وارهد وطن وانگهی پی، نام و آبرو
 خوان: «آشِم وُهو»، گو: «یِتا اُهو»
 گو: «یِتا اُهو»، خوان: «آشِم وُهو»
 از به دل ترا، مهر اندر است ار ز دشمنان، در بر اخگر است
 ار ز بوم خود، شور در سر است نوش ساغری، زین کهن سبو
 خوان: «آشِم وُهو»، گو: «یِتا اُهو»
 گو: «یِتا اُهو»، خوان: «آشِم وُهو»
 رو متاب از این، گنج شایگان سر میپچ از این، پند باستان
 راستی شنو، راستی بخوان راستی بجو، راستی بگو
 خوان: «آشِم وُهو»، گو: «یِتا اُهو»
 گو: «یِتا اُهو»، خوان: «آشِم وُهو»

Moderato *Very Slow*
Gesang *Sehr langsam* *G. H. Mynbarchian*
Singing

Bân - dâd shod bâng za - deh kh - rouss az sa - ra - yeh shah

Klavier *Piano*
mf *mf*

bar za dand kouss char - khe shosh-ta nak rou - yé âbi - nuss

شکل ۱۱ نت آهنگِ مزدیسنا (دوستخواه، ۱۳۶۱)

mo - be dà to ham khi - zo rouy shou khân a - shem vo - hou

gou ya - tbâ a - hou gou ya - tbâ a - hou khân a - shem vo - hou.

تصویر ۱۲ ادامه‌ی نت آهنگِ مزدیسنا (دوستخواه، ۱۳۶۲)

ترانه «منم یه زرتشتی» یکی دیگر از ترانه‌های مهم زرتشتیان است که در اکثر مراسم زرتشتیان بعد از سرود ملی پخش می‌شود. ملودی و ریتم این ترانه را همه زرتشتیان بلد هستند و هنگام پخش آن، با آن همخوانی می‌کنند. متن و ملودی این ترانه ریشه‌ای قدیمی دارد ولی در سالیان پیش به صورت حرفه‌ای بازخوانی و ضبط گردیده است. در متن این ترانه، به اصول اولیه و مهم دین زرتشتی، به گفته‌های اشوزرتشت و به آرمان‌های اصلی دین زرتشتی اشاره می‌شود. متن این ترانه در زیر آورده شده است:

منم یه زرتشتی، نژادم ایرانی	به تن کنم سدره، به روی آن کشتی
ببین چه گفت زرتشت، بزرگ آریایی	همیشه اندیشه، تو گفت و هر کاری
همیشه نیکی باد، نشان زرتشتی	منم اوستا خوان، فدا کنم این جان
برای دین پاک	که هست اهورایی
اشم وهو خواندی، یتا اهو خواندی	یعنی اشوجویی، رهِه بهی پویی
اشم وهو خواندی، یتا اهو خواندی	یعنی اشوجویی، رهِه بهی پویی
رسی به هر راهی، تویی که آزادی	که برگزینی راه، تو خود یکی شاهی
بکن ز خود خشنود، اهورمزدایی	همینه فر خود، به جان ما آری
که تا بنا سازی، جهان زیبایی	که تا بنا سازی، جهان زیبایی

یکی از جشن‌های بزرگی که زرتشتیان در سراسر جهان برگزار می‌کنند، جشن زایش اشوزرتشت است که در روز ششم ماه فروردین برگزار می‌گردد. در این روز، هم پیامبر دین زرتشتی به دنیا آمده است و هم در سن سی سالگی به پیامبری برگزیده شده است. این جشن با نام جشن زایش زرتشت و یا جشن ششم فرودین در بین زرتشتیان خوانده می‌شود. زرتشتیان یک ترانه مخصوص برای این جشن دارند که هر ساله در این جشن می‌خوانند. شاه‌بهرام پارسا، موزیسین و رهبر گروه کر زرتشتیان کرمان، درباره قدمت این ترانه می‌گوید: «از زمان کودکی (پهلوی دوم) این ترانه را به یاد دارم

و یادم هست که همیشه در جشن زایش زرتشت این ترانه را می خواندند. گاهی توسط گروه‌های کُر بزرگ، گاهی با نوای ساز دف، دپ یا آربونه، گاهی با صدای تار و تنبک و گاهی نیز با همراهی نواختن دست. بزرگان در زمان بچگی ما، می گفتند که آن‌ها نیز این را در کودکی می خواندند و زمان کودکی آن‌ها به اواخر دوران قاجار می رسد» (پارسیا، ۱۳۹۹). متن این ترانه در زیر آورده شده است:

شد فروردین به به، بس دلنشین به به ایران شد از نسیمش، خُله برین به به
 ساقی بیار آن آب و آتش کن ز چرخشت جامی بنوش آن جرعه‌ای بر یاد زرتشت
 اکنون نمی دانی مگر فصل بهار است جامی کرم فرما که دل‌ها بی قرار است
 (هست این بهار شیرین، از یادگار دیرین کس نمی کند فراموش، آئین شت زراتشت) ۲
 ای ملت دیرین، بنگر در این آئین اندرز آسمانی، اندر اوستا بین
 گفتار نیک کردار نیک اندیشه نیک هر کس که دارا باشد او را پیشه نیک
 دارندگان این جهان یزدان پرستند باشند از این یاران ما هر جا که هستند
 (تا گردش جهان است، دوران آسمان است کس نمی کند فراموش، آئین شت زراتشت) ۲
 ای زاده سیروس، ای پور کیکاوس دیگر مشو هراسان، دیگر مخور افسوس
 بگرفته اهریمن به لب از حیرت انگشت لرزد چو بید از اقتدار شت زراتشت
 همواره ما از شر دشمن در امانیم در راه ایران قوی و پایداریم
 (تا گردش جهان است، دوران آسمان است کس نمی کند فراموش، آئین شت زراتشت) ۲
 یکی از زیارت‌گاه‌های زرتشتیان که در استان یزد قرار دارد، زیارت‌گاه «پیرسبز چک‌چک» است. این زیارت‌گاه، پیران‌گاهی است که در ۶۸ کیلومتری شمال شرقی شهر یزد و در کوه‌های «خرانق» شهرستان اردکان، واقع شده است. زرتشتیان در پی سنت‌های دیرینه و کهن همه ساله روزهای ۲۴ تا ۲۸ خردادماه تقویم کنونی ایرانیان، به نیایش همگانی در این مکان می پردازند. زرتشتیان در این چهار روز در اتاق‌هایی در دل کوه، به نام «خِیله»، اقامت می کنند و در کنار زیارت، دوره‌می‌هایی برگزار می کنند که همیشه در آن موسیقی جایگاه اصلی را دارد. آهنگ «پیرسبز چک‌چکو»،

یکی از ترانه‌هایی است که همیشه در این دوره‌می‌ها اجرا می‌شود. همچنین در مسیر راه تا رسیدن به پیرسبز، در اتوبوس یا مینی‌بوس، به صورت دسته‌جمعی این ترانه را خوانده و با آن دست‌می‌زنند و می‌رقصند. این ترانه به زبان دری با گویش یزدی نوشته شده است. به گفته برخی، ترانه‌سرایی و آهنگ سازی این اثر توسط روانشاد اردشیر جمشیدیان، صورت گرفته است. در ادامه متن این ترانه با زبان دری و ترجمه آن به فارسی آورده شده است.

جدول ۱ ترانه پیرسبز چک‌چکو به همراه ترجمه فارسی

ترجمه فارسی	متن اصلی با زبان دری
پیرسبز چک چکو	پیرسبز چک چکو (۲)
آمدم تا دامن کوه	اومَه تا دامن کوه
چه پله‌های زیادی را گذراندم تا	چه قَه پله مِمَه طی کَه
به آستان تو برسم	تا نِه رَسوَهه دیو
پیر سبز ما	پووی پیرسبز مو
مانند قرص ماه می‌درخشد	درُخَش مثل قرص مو
آب به درون حوض می‌چکد	او و چکَه توی حوض
از سینه کوه می‌چکد	چک و چکه از سینه کوه
جمعیت موج می‌زند	جمعیت موج کوزه
در خيله‌ها	تو خيله هُو
یکی می‌رقصد، یکی می‌خواند	يکي رقصه يکي خينه
یکی سیر و صفا می‌کند	يکي کره سير و صفو
پیرسبز چک چکو	پیرسبز چک چکو (۲)
شمع و بوی چوب صندل	شمع و چوب صندلُش
شمعدان میان پیر	کلک مين پيرُش

مردومون موج کوزن داور و وَرش	مردم در پیرامونش موج می‌زنند
حوجت طَلَبِن از اُش	و از او حاجت می‌خواهند
یَکی رِشته‌ای از گوشه چارقُدش می‌کند	یکی رِشته‌ای از گوشه چارقُدش می‌کند
و گره می‌زند به میله پیرامون شمعدان	و گره می‌زند به میله پیرامون شمعدان
می‌گوید ای پیر سبز	می‌گوید ای پیر سبز
مراد دل ما را بده	مراد دل ما را بده
پیرِ سَبَزِ چَک چَکُو (۲)	پیرِ سَبَزِ چَک چَکُو
سیاوشان روییده در سینه کوه	سیاوشان روییده در سینه کوه
چه قدر دوره صفو	چه صفا و زیبایی دارد
وقتی اوو از شِه چَک	وقتی آب از کوه می‌چکد
یاد مادرم می‌افتم	یاد مادرم می‌افتم
می‌تواند به پیش پایش	می‌تواند به پیش پایش
یار ناز و دلربا	یار ناز و دلربا
وقتی به پای پیر می‌رسی	وقتی به پای پیر می‌رسی
بگو ای پیر سبز	بگو ای پیر سبز
تو به درد دل ما برس	تو به درد دل ما برس
تا هیچگاه از هم جدا نباشیم	تا هیچگاه از هم جدا نباشیم
پیرِ سَبَزِ چَک چَکُو (۲)	پیرِ سَبَزِ چَک چَکُو

جایگاه سازهای کوبه‌ای

در جامعه‌ی زرتشتیان کرمان، در بیشتر موارد، ساز نقش همراهی کننده را دارد، یعنی آواز و شعرخوانی، بخش اصلی موسیقی را شامل می‌شود و ساز به عنوان همراهی کننده است. نقش اصلی ساز، نگهداری ریتم و اجرای پایه‌های ریتمیک است. برای همین در اکثر موارد از سازهای کوبه‌ای استفاده می‌شود. از بین سازهای کوبه‌ای

رایج در موسیقی فرهنگ‌های مختلف ایران، سازهای دپ، دف، دایره، اربونه، تمبک و دمام بیشترین استفاده را در جامعه‌ی زرتشتیان کرمان دارند. البته خانواده سازهای دپ، دف و دایره بیشتر از همه مورد استفاده است.

محمدرضا درویشی در جلد دوم از کتاب دایره المعارف سازهای ایران، در مورد ساز دایره در استان کرمان می‌نویسد: «دایره از سازهای مورد استفاده در مناطقی از شرق و غرب کرمان، به ویژه شهر کرمان، سیرجان، رفسنجان و منطقه‌ی جیرفت است که غالباً توسط زنان نواخته می‌شود. زرتشتیان کرمان دایره را در همراهی با آوازهایی با گویش دری می‌نوازند و موارد استفاده‌ی آن در این ناحیه به مجالس عروسی و شادمانی و نیز جشن‌های آیینی زرتشتیان محدود است» (درویشی، ۱۳۹۲: ۴۴۲). همچنین محمدرضا درویشی در معرفی و موارد استفاده از ساز اربونه در استان یزد می‌نویسد:

در جامعه‌ی زرتشتیان یزد از اربونه در مناسبت‌های مختلفی، از جمله مراسم مذهبی سدره‌پوشی، مراسم تشییع جنازه و جشن‌های مذهبی استفاده می‌کنند. در مراسم سدره‌پوشی اربونه را در پایان مراسم می‌نوازند. این مراسم برای جوانانی برگزار می‌شود که به سن قانونی و بلوغ رسیده‌اند و می‌خواهند به اختیار آیین زرتشت را بپذیرند. در زیارت‌گاه‌های زرتشتیان مانند پیرسبر، نارکی و ... هنگام تجمع مردم و برای شادی آن‌ها اربونه می‌نوازند و همراه با آن به صورت فردی یا گروهی آوازا و ترانه‌های یزدی به زبان فارسی یا گویش دری خوانده می‌شوند. در جشن‌ها و اعیادی مانند جشن سده نیز اربونه به تنهایی یا با سُرنّا نواخته می‌شود (همان: ۴۲۵).

سید فواد توحیدی در کتاب نگاهی به موسیقی نواحی کرمان، در مورد ساز دپ در جامعه زرتشتیان می‌نویسد:

«دراویش و زرتشتیان کرمان نیز از نوعی دایره به نام دپ استفاده می‌کنند که طرز نوازندگی دپ در بین این دو گروه، متفاوت است. زرتشتیان این ساز

را با انگشت می‌نوازند و از آن در مراسم گوناگون از جمله جشن‌های تیرگان، مهرگان، تندرستون و سده استفاده می‌کنند» (توحیدی، ۱۳۹۷: ۱۷۷).

در اغلب موارد، نوازنده‌های سازهای کوبه‌ای در جامعه‌ی زرتشتیان کرمان، بانوان هستند که جشن‌ها و دوره‌می‌های به اجرای موسیقی می‌پردازند. اغلب نوازندگان به صورت خودآموز نوازندگی را آموخته‌اند و نوازندگان حرفه‌ای به حساب نمی‌آیند و از تکنیک‌های ساده و معمول در نوازندگی استفاده می‌کنند.

در جامعه‌ی زرتشتیان کرمان، در زمان قدیم، بیشتر از ساز دپ و دایره استفاده می‌شده است، اما امروزه ساز دف، جایگزین آن شده و در اغلب موارد از ساز دف استفاده می‌شود. در قدیم، در هر خانواده‌ی زرتشتی، یک ساز دایره یا دپ موجود بود که حداقل یکی از بانوان آن خانواده، توانایی نوازندگی با آن را داشت که در دوره‌می‌ها، جشن‌ها و مهمانی‌های خانوادگی به نوازندگی و اجرای موسیقی می‌پرداخت (رستمی، ۱۴۰۱).

در زمانی که موبدان از سالن آتشکده به طرف سالن برگزاری جشن و آیین حرکت می‌کنند، گروه موسیقی آن‌ها را همراهی می‌کند. ابتدا گروه موسیقی در جلوی موبدان به حرکت در می‌آید و موبدان به همراه آتش در پشت‌سر آن‌ها به سمت سالن جشن و یا آیین به حرکت در می‌آیند. در این گروه موسیقی، سازهای کوبه‌ای نقش اصلی و جایگاه ثابت دارند. گاهی یک ساز ملودی نواز مثل سُرنا هم در کنار آن‌ها به نوازندگی می‌پردازد اما در اغلب موارد گروه فقط شامل سازهای کوبه‌ای می‌شود. ساز دف، جایگاه اصلی را در این گروه دارد. که البته گاهی به جای آن ساز دپ، دایره و یا آربونه قرار می‌گیرد.

در این گونه از موسیقی در جامعه‌ی زرتشتیان کرمان، هدف اصلی اطلاع رسانی، اعلام خبر و آگاهی به مردم است که از آمدن و حرکت موبدان با خبر شوند و به استقبال آن‌ها بیایند. همچنین با دست‌زدن به همراه گروه موسیقی، هم‌آزوری و هم‌بستگی خود را با مراسم و آیین نشان بدهند. به همین دلیل، از سازهای کوبه‌ای که دارای صدای بلند هستند استفاده می‌شود. همچنین از بین سازهای کوبه‌ای، سازهای

کوبه‌ای که قابلیت اجرا در حرکت را دارند، انتخاب می‌شوند تا به راحتی بتوانند در طول مسیر حرکت به اجرای موسیقی بپردازند.

در جامعه‌ی زرتشتیان کرمان، گروه‌های موسیقی مختلفی فعالیت می‌کنند که در همه این گروه‌ها سازهای کوبه‌ای جایگاه پررنگی دارند. همچنین گروه‌هایی مخصوص سازهای کوبه‌ای نیز وجود دارند که فقط از سازهای کوبه‌ای استفاده می‌کنند و ساز دف پررنگ‌ترین جایگاه را دارد. در دهه اخیر، گروه سازهای کوبه‌ای اهورا به سرپرستی فرامز کامیابپور یکی از فعالترین گروه‌های موسیقی جامعه‌ی زرتشتیان کرمان است که اغلب مراسم و جشن‌ها به اجرای موسیقی می‌پردازد.

نتیجه‌گیری

۱. زرتشتیان کرمان، اکثر جشن‌ها، مراسم و آیین دینی و ملی را برگزار می‌کنند و موسیقی یکی از بخش‌های اصلی در این برنامه‌ها است.

۲. دو شیوه‌ی اصلی از اجرای موسیقی در جامعه‌ی زرتشتیان کرمان رایج است: اجرای موسیقی در حال حرکت در جلوی موبدان در زمان حرکت از سالن آتش به سالن برگزاری مراسم و اجرای موسیقی به عنوان یک برنامه مستقل در یک جشن، مراسم و یا آیین دینی و ملی.

۳. سازهای کوبه‌ای، بیشترین کاربرد را در جامعه‌ی زرتشتیان کرمان دارند.

۴. از بین سازهای کوبه‌ای، سازهایی که توانایی اجرا در حال حرکت را دارند، از همه بیشتر استفاده می‌شوند.

۵. سازهای دپ، دایره، دف، آربونه، دمام و تمبک، سازهای پرکاربرد در جامعه‌ی زرتشتیان کرمان هستند.

۶. اغلب نوازندگان سازهای دپ، دایره، دف و آربونه بانوان زرتشتی هستند که اغلب نوازندگان حرفه‌ای به حساب نمی‌آیند و به صورت خودآموز نوازندگی را آموخته‌اند. در قدیم در همه خانواده‌های زرتشتی، یک ساز دپ یا دایره بوده است که یکی از افراد خانواده توانایی نوازندگی را داشته و در دوره‌های ها به اجرای موسیقی و آواز می‌پرداخته‌است.

۷. در اغلب دوره‌های زرتشتیان، موسیقی اجرا می‌شود. اجرای موسیقی در این برنامه‌ها، اغلب به صورت شعرخوانی و آواز است و ساز به عنوان همراهی کننده آواز، وظیفه نگهداری ریتم را دارد و شنوندگان نیز با دست‌زدن و همخوانی شعر و آواز، نوازنده و خواننده را همراهی می‌کنند.

کتاب‌نامه

- ابوالقاسمی، محسن (۱۳۸۳). شعر در ایران پیش از اسلام، تهران: نشر مطه‌وری.
- پارسیا، شاه‌بهرام (۱۳۹۹). مصاحبه‌گر آریابرن غیبی، مصاحبه منتشر نشده.
- توحیدی، سیدفواد (۱۳۹۷). نگاهی به موسیقی نواحی کرمان، تهران: انتشارات سوره مهر.
- درویشی، محمدرضا (۱۳۹۲). دایره‌المعرف سازهای ایران، جلد دوم، تهران: موسسه فرهنگی هنری ماهور.
- دوستخواه، جلیل (۱۳۶۱). اوستا نامه مینوی آیین زرتشت، تهران: انتشارات مروارید.
- رسائی، بهنام (۱۳۹۹). موسیقی در سنت‌های زرتشتی بررسی تاریخی قوم‌نگارانه و موسیقایی، (پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد رشته اتنوموزیکولوژی، دانشگاه هنر تهران). چاپ نشده.
- رستمی، نوشین (۱۴۰۱). مصاحبه‌گر آریابرن غیبی، مصاحبه منتشر نشده.
- غیبی، مهران (۱۳۹۲). مصاحبه‌گر آریابرن غیبی، مصاحبه منتشر نشده.
- فرهمند، آرمیتا (۱۳۹۸). توصیف و بررسی ساخت واژه و نحو در گویش به‌دینان کرمان (پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد رشته فرهنگ و زبان‌های باستان، دانشگاه ولایت). چاپ نشده.
- نمیرانیان، کتایون (۱۳۸۸). «آرایه‌های ادبی گات‌ها»، مجله آموزش مهارت‌های زبان دانشگاه شیراز، س ۴، ش ۵۸.

Mirza, Raiomond (2004). The House Of Song Musical Structures In Zoroastrian Prayer Performance, PhD thesis, University Of London.